

Sophia Perennis

Print ISSN: 2251-8932/Online ISSN:2676-6140

Web Address: Javidankherad.ir

Email: javidankherad@irip.ac.ir

Tel:+982167238208

Attribution-NonCommercial 4.0 International

(CC BY-NC 4.0)

Open Access Journal

SOPHIA PERENNIS

The Semiannual Journal of Sapiential Wisdom and Philosophy

Vol. 18, Number 2, Autumn and winter 2021-2022, Serial Number 40

Boghossian on Constructivism about Rational Explanation

pp. 147-173

DOI: 10.22034/IW.2021.292476.1542

Shahram Shahryari *

Abstract

Paul Boghossian regards constructivism about the explanation of belief as one of the theses espoused by the constructivist picture of knowledge. The strong version of this thesis assumes the cause of belief exclusively social and gives no place to epistemic reasons and its weak version while making room for epistemic reasons, never considers them sufficient without the intervention of social influences. Boghossian explicitly considers the strong version of this thesis to be rooted in the Strong Program, but implicitly attributes its weak version to it. He tries hard to refute both versions; however, as I will indicate in this paper, his criticisms are based either on unsuccessful arguments or on a misconception of the Strong Program. Since, this program does not consider epistemic reasons ineffective or insufficient in creating belief; rather, it considers the reasons themselves socially constructed or constituted. Therefore, the Strong Program's position does not undermine rational discourse and contrary to Boghossian's claim, its

*Research Fellow, Department of Science Studies, Iranian Institute of Philosophy. E-mail: shshahryari@gmail.com, shshahryari@irip.ac.ir

Recived date: 27/06/2021

Accepted date: 15/11/2021

proponents can argue in defense of themselves without committing any contradictions or falling into the trap of self-refutation.

Keywords: Strong Program, David Bloor, Rational Explanation of Belief, Constructivism, Paul Boghossian, Symmetry tenet, Underdetermination

1. Introduction

First in his “What is social construction?” (2001), and then in his Fear of Knowledge (2006), Paul Boghossian criticized the social construction of knowledge. He attributed this conviction to the sociologists of scientific knowledge, and especially to the Strong Program’s advocates. In this paper, I assess his arguments from the same perspective.

2. Constructivism about rational explanation

This thesis, according to Boghossian, argues that explaining why we have current beliefs always requires the intervention of social causes and factors, since epistemic reasons are never sufficient to explain them. The strong version of this view (SCE) denies the role of epistemic reasons in the causal explanation of beliefs thoroughly, and considers the correct explanation exclusively based on our social interests. Its weak version (WCE), however, holds that our epistemic reasons make some partial contribution to the causal explanation of our beliefs, while, our contingent social interests also need to be intervened.

3. Boghossian’s criticisms of the constructivism about rational explanation

Boghossian considers SCE to be derived from the Strong Program’s principle of symmetry accordingly the explanation of beliefs should always be symmetrical. In his view, this principle requires that only social interests be invoked to explain beliefs, rather than any appeal to epistemic reasons. Boghossian finds no reason in favor of this principle, but argues against it. Since this view, he says, unreasonably negates the causal role of epistemic reasons in creating belief, ignores the distinction between justified beliefs and unjustified ones, and makes the principle itself unjustified and self-refuting.

Boghossian considers WCE to come from the thesis underdetermination of theory by evidence, and cites two sources for it: Kuhn’s doctrine of incommensurability, and Duhem’s thesis about auxiliary hypotheses. Boghossian argues that incommensurability of scientific paradigms, even if true, cannot result in WCE; since the situation is restricted to certain junctures in the history of science and does not encompass all our beliefs.

As for the Duhem-thesis, Boghossian argues that the presence of auxiliary hypotheses in extracting testable predictions from theories has led Duhem and the constructivists to conclude that belief revision in science is not purely rational. Boghossian, however, argues that neither Quine’s arguments nor any other argument can defend Duhem’s thesis. Since some hypotheses in scientific experiments are more acceptable than others, and therefore, some revisions are more plausible than others.

4. SCE and the principle of symmetry

The Strong Program's symmetry tenet does not imply SCE to which Boghossian attributes it. He erroneously concludes from the program's commitment to sociological explanations of beliefs that they can no longer be explained evidentially. Whereas the Strong Program regards the epistemic evidence itself a kind of social cause and constituted by it. Consequently, the sociological explanation of beliefs does not conflict with their rationality or accepting them by reason.

Bloor argues for this claim that in reasoning, categorizing objects and determining whether a proposition corresponds with reality there is a kind of rule-following. According to him, the correct criterion for the implementation of rules—even mathematical or logical rules—is determined by consensus. Therefore, the consensus of experts is always present in all our rational beliefs and indicates the role of social interests in all types of knowledge. As a result, the Strong Program considers the same reasons that others give to justify propositions sufficient or effective in creating belief, while explaining the nature of these reasons differently. Thus, Boghossian arguments fail, and the symmetry principle is acquitted of the charge of ignoring the causal role of reasons in belief.

5. WCE and the underdetermination thesis

WCE which Boghossian implicitly attributes to the sociologists of scientific knowledge is not endorsed by them. Concerning incommensurability, Boghossian rightly says that this doctrine cannot support WCE. However, he did not say who has ever made the argument. At least the proponents of the Strong Program have never done so.

In the case of Duhem's thesis, contrary to Boghossian, the Strong Program holds that the same rational evidence and theoretical virtues that are used to prefer one theory over another have been constructed by social interests. Similarly, that scientists consider some experiments conclusive and some theories falsified requires a sociological explanation: socialization in a normal science tradition.

This does not mean denying the role of reason or its adequacy and replacing it with social conditioning. Rather, it means that rational criteria are social constructs. As a result, Boghossian critiques here also aim in the wrong direction.

6. Appraisal of Boghossian's other account of social construction of belief

In "What is Social Construction?", Boghossian interprets social constructivists as claiming that social values, in addition to the context of discovery, are also present in the context of justification. Since, in this view, the rational is constitutively social; rather than considering the social as filling the gap left by the rational. He, however, finds this view impossible; for if all reasons depend on perspectives and contexts, then the claimants of this view become incoherent by trying to argue for others or convincing them to accept their own relativistic position. But Boghossian is wrong; this view simply obliges its proponents that their arguments will be credible only to those who live in more or less similar societies, and not to everyone in any society.

7. Conclusion

The Strong Program is not committed to either strong (SCE) or weak versions of constructivism about rational explanation (WCE). This program, in contrast, has admitted a more effective version of social constructivism that has survived Boghossian's attacks.

References

- Barnes, B & Bloor D. (1982). "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge". In *Rationality and Relativism*. Edited by M. Hollis and S. Lukes. Cambridge, MA: MIT Press.
- Barnes, B., Bloor, D. & Henry J. (1996). *Scientific Knowledge: A Sociological Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bloor, D. (1981). "The Strengths of the Strong Programme". *Philosophy of the Social Sciences* 11. 199-213.
- Bloor, D. (1984). "The Sociology of Reasons: Or Why Epistemic Factors are Really Social Factors". In *Scientific Rationality: The Sociological Turn* 25. 295-324.
- Bloor, D. (1991[1976]). *Knowledge and Social Imagery*. 2th ed. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bloor, D. (1997). *Wittgenstein, Rules and Institutions*. London: Routledge.
- Bloor, D. (2004). "Sociology of Scientific Knowledge". In Ilkka Niiniluoto, Matti Sintonen & Jan Wolenski (eds.). *Handbook of Epistemology*. Kluwer. 919-962.
- Bloor, D. (2007). "EPISTEMIC GRACE: Antirelativism as Theology in Disguise". *Common Knowledge* 13(2-3). 250-80
- Bloor, D. (2011). *The Enigma of the Airfoil: Rival Theories in Aerodynamics, 1909-1930*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Boghossian, P. (2001). "What is social construction?" *Times Literary Supplement*, 6-8.
- Boghossian, P. (2006). *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. Oxford University Press.
- Ivanova, M. & Paternotte, C. (2013). "Theory Choice, Good Sense and Social Consensus". *Erkenntnis* 78 (5):1109-1132
- Kuhn, T. (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press (Second Edition).
- Kuhn, T. (1977), *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, Chicago: University of Chicago Press.
- Laudan, L. (1981). "The Pseudo-Science of Science". *Philosophy of the Social Sciences* 11. 173-198.
- Newton-Smith, W.H. (1981). *The Rationality of Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Quine, W. V. O. (1975). "Empirically Equivalent Systems of the World", *Erkenntnis*, 9: 313-28.
- Quine, W. V. O. (1992). *Pursuit of Truth*, Cambridge, MA: Harvard University Press (revised edition).

این مقاله دارای درجه
علمی-پژوهشی است

مجله علمی جاویدان‌خرد، شماره ۴۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۱۴۷-۱۷۳

ارزیابی انتقادهای بوغوسیان به برساخته‌انگاری تبیین عقلانی باور^۱

شهرام شهریاری*

چکیده

پل بوغوسیان برساخته‌انگاری تبیین باور را یکی از آراء برساخته‌انگاران معرفت معرفی می‌کند. نسخه قوی این رأی علت باور را منحصرأ عوامل اجتماعی می‌داند و هیچ نقشی برای دلایل معرفتی قائل نیست. اما نسخه ضعیف آن، اگر چه نقشی برای دلایل معرفتی در ایجاد باور قائل است، آن را بدون مداخله عوامل اجتماعی کافی نمی‌داند. بوغوسیان نسخه قوی برساخته‌انگاری تبیین باور را صریحاً و نسخه ضعیف آن را تلویحاً به برنامه قوی نسبت می‌دهد و استدلال‌هایی در رد هر دو نسخه اقامه می‌کند. من در این مقاله، نشان خواهم داد که انتقادهای وی یا بر استدلال‌هایی ناموفق یا بر تلقی‌ای نادرست از برساخته‌انگاری برنامه قوی مبتنی است. این برنامه دلایل معرفتی را در ایجاد باور بی‌تأثیر یا ناکافی نمی‌داند؛ بلکه خود دلایل معرفتی را بر ساخته یا قوام‌یافته علائق و منافع اجتماعی می‌داند. بنابراین، برنامه قوی منکر گفتمان عقلانی نیست و برخلاف تصور بوغوسیان، حامیان آن بدون افتادن به دام خودشکنی یا تناقض می‌توانند در دفاع از خود نیز استدلال کنند.

۱. این مقاله با حمایت مالی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران به انجام رسیده است.
* دکتری فلسفه علم و فناوری، پژوهشگر مؤسسه حکمت و فلسفه ایران، گروه مطالعات علم، رایانامه:
shshahryari@gmail.com, shshahryari@irip.ac.ir

واژگان کلیدی: برنامه قوی، دیوید بلور، تبیین عقلانی باور، برساخته‌انگاری، پل بوغوسیان، اصل تقارن، تعیین ناقص

۱. مقدمه

پل بوغوسیان نخست در مقاله‌ای به نام «برساخت اجتماعی چیست؟» (Boghossian, 2001) برساخته‌انگاری اجتماعی^۲ را معرفی و نقد کرده است. پس از آن نیز، در کتاب *هراس از معرفت*^۳ به بررسی و نقد دعاوی گوناگون این رویکرد پرتطرفدار قرن بیستم پرداخته است. او فصل هشتم این کتاب را به برساخته‌انگاری تبیین^۴ عقلانی باور اختصاص داده است. این رأی، بنابر تقریر بوغوسیان، مدعی است تبیین اینکه چرا باورهای کنونی را داریم همواره نیازمند مداخله علل و عوامل اجتماعی است و دلایل معرفتی^۵ هیچ‌گاه برای توضیح آن کافی نیست. بوغوسیان دو نسخه ضعیف و قوی از این رأی را معرفی و تلاش می‌کند تا نشان دهد مدعیان این دو نسخه از برساخته‌انگاری هیچ دلیل قانع‌کننده‌ای در دفاع از آرائشان عرضه نکرده‌اند، در حالی که دلایل خوبی علیه ادعایشان می‌توان اقامه کرد.

بوغوسیان هنگام بحث از نسخه قوی برساخته‌انگاری تبیین باور، آن را برآمده از «برنامه قوی»^۶ و دیدگاه‌های طراح اصلی آن، دیوید بلور،^۷ می‌داند.^۸ اما در خصوص نسخه ضعیف، بوغوسیان به هیچ یک از حامیان آن اشاره نمی‌کند. کوتاهی بوغوسیان در ارجاع ارزیابی بحث وی را دشوار می‌کند. اما من انتقادهای وی به هر دو نسخه برساخته‌انگاری تبیین باور را عمدتاً از منظر برنامه قوی ارزیابی می‌کنم. زیرا علاوه بر اشاره به نام بلور، آموزه مشهور به دوئم-کواین — که بوغوسیان آن را از استدلال‌های اصلی در دفاع از موضع برساخته‌انگاری ضعیف تبیین باور می‌داند — در برنامه قوی به کرات برای دفاع از نقش عوامل اجتماعی در معرفت به کار رفته است. از سوی دیگر، بوغوسیان در مقاله‌ای که ذکر شد، نظر بلور را دیدگاه ارتدکس حامیان مطالعات اجتماعی علم خوانده (Boghossian, 1995a; 78-9) و مؤثرترین تقریر از رابطه عوامل اجتماعی با دلایل معرفتی را به برنامه قوی منسوب کرده است (81).

من نشان خواهم داد که بوغوسیان در مقاله‌اش استدلالی ناموفق علیه این برنامه اقامه کرده و در کتاب نیز آراء حامیان برنامه قوی را متفاوت با آنچه مدنظر خودشان بوده معرفی کرده است. به همین ملاحظه، استدلال‌های وی نمی‌توانند برساخته‌انگاری مورد دفاع برنامه قوی را رد کنند. علت بدفهمی بوغوسیان از برنامه قوی تا حدودی قابل درک

است: بارنز و بلور غالباً دیدگاه‌هایشان را نه در قالب استدلال‌های انتزاعی فلسفی، بلکه حین بررسی مناقشات علمی به طور ضمنی مطرح کرده‌اند. از این‌رو، آرائشان معمولاً دچار ابهام و پذیرای تفاسیر متعدد است. این آراء در سال‌های اخیر و پس از مواجهه با اعتراض‌های منتقدان صراحت بیشتری یافته است. به گمان من، انتقادهای بوغوسیان نیز در این خصوص مؤثر بوده و به ایضاح برنامه قوی و رفع ابهام از آن کمک رسانده است. من در بخش دوم این مقاله، دیدگاه برساخته‌انگاران معرفت را، مطابق با معرفی بوغوسیان، عرضه می‌کنم. در بخش سوم، انتقادهایی که او به برساخته‌انگاری تبیین باور در کتاب آورده است گزارش و شرح می‌دهم. در بخش چهارم، انتقادهای وی به نسخه قوی این رأی را و در بخش پنجم، انتقادهای وی به برساخته‌انگاری ضعیف را ارزیابی می‌کنم. در بخش ششم، انتقاد بوغوسیان به تقریر دیگری از برساخته‌انگاری تبیین عقلانی باور — که او در مقاله‌اش به برنامه قوی نسبت می‌دهد — موضوع بررسی است.

۲. برساخته‌انگاری تبیین عقلانی باور

بوغوسیان برساخته‌انگاری معرفت را شامل سه رأی می‌داند:

۱. برساخته‌انگاری واقعیات؛ به این معنا که جهان مستقل از ما و زمینه اجتماعی مان نیست؛ همه واقعیات جهان برساخته جامعه و نشان‌دهنده علایق و منافع احتمالی آن است (41).
۲. برساخته‌انگاری توجیه، که می‌گوید دلایل معرفتی — یعنی واقعیاتی از این دست که داده الف باور ب را موجه می‌سازد — نه مستقل از ما و زمینه اجتماعی مان، بلکه یکسره برساخته جامعه و بازتاب منافع و علایق احتمالی آن است (42).
۳. برساخته‌انگاری تبیین عقلانی؛ یعنی

هرگز نمی‌توان این را که چرا باورهای کنونی مان را داریم صرفاً بر این

اساس که در معرض شواهد قرار گرفته‌ایم تبیین کرد؛ برای تبیین این امر

باید به منافع و تعلقات احتمالی مان نیز توسل جوییم (42).

بوغوسیان در مقابل تلقی برساخته‌انگاران، تلقی کلاسیک از معرفت را قرار می‌دهد که به عقیده وی از زمان ارسطو تاکنون مورد اجماع فیلسوفان بوده است. در این تلقی، اولاً جهانی که درصدد فهم آنیم عمدتاً از ما و از باورهایمان مستقل است؛ ثانیاً دلایل معرفتی مستقل از اجتماع است؛ و ثالثاً مواجهه با شواهد در موقعیت مناسب به تنهایی برای تبیین اینکه چرا چیزی را باور کرده‌ایم کافی است (41). بوغوسیان منکر این نیست

که در تلقی سستی از معرفت نیز حضور برخی ابعاد اجتماعی پذیرفته شده است؛ مثلاً اینکه چرا به پرسش‌هایی خاص توجه نشان می‌دهیم یا برای یافتن پاسخ به آن‌ها چه مقدار هزینه می‌کنیم. اما تفاوت این تلقی با تصویر برساخته‌انگاران در وجود مستقل واقعیات، روابط توجیهی و تبیین عقلانی است (38-40).

این مقاله ناظر به سومین رأی برساخته‌انگاران است؛ یعنی تبیین عقلانی باور. بوغوسیان می‌گوید در تلقی کلاسیک، شواهد گاهی به تنهایی برای تبیین اینکه چرا چیزی را باور کرده‌ایم کفایت می‌کند؛ اما برساخته‌انگاران با انکار این ادعا، معتقدند که علاوه بر شواهد، باید نیازها و علایق اتفاقی را نیز به عنوان بخشی از علل پذیرش باورها در نظر گرفت (146 & 42).

اصطلاح «تبیین باور» به معنای یافتن علل شکل‌گیری یا مقبولیت باور نزد فرد یا گروه است. بحث‌های کلاسیک معرفت‌شناسی عمدتاً به بررسی توجیه باور می‌پردازد، نه تبیین آن. توجیه باور به معنای دلیل آوردن برای آن است؛ و منظور از دلیل معمولاً شواهدی است که احتمال صدق آن باور را بالا می‌برد (2-31). بنابراین، از منظر سستی^۱، می‌توان گفت معرفت‌شناسان با بعد هنجاری باور سر و کار دارند، یعنی اینکه چه چیزهایی باوری خاص را موجه و معقول می‌کند؛ اما جامعه‌شناسان معرفت بدون ارزیابی هنجاری، تنها به تبیین باور - یعنی ذکر علل پذیرش آن - می‌پردازند.

۳. انتقادهای بوغوسیان به برساخته‌انگاری تبیین باور

بوغوسیان برساخته‌انگاری تبیین باور را به دو شکل ممکن می‌داند؛ بنابر نسخه قوی آن، «دلایل معرفتی ما هرگز هیچ نقشی در تبیین علّی باورهای ما ندارد، به طوری که تبیین درست، همیشه به نحوی انحصاری، تبیین براساس منافع اجتماعی ماست» (148). اما مطابق نسخه ضعیف برساخته‌انگاری تبیین عقلانی، «اگرچه دلایل معرفتی ما نقشی در تکوین باورهای ما ایفا می‌کند، اما این دلایل هرگز نمی‌تواند، به خودی خود، باورهای ما را به نحو کافی تبیین کند و برای پیشبرد این تبیین به میان آوردن علایق اجتماعی امکانی ما نیز لازم است» (ibid). اینکه برخی باورها نیازمند در کار آوردن عوامل اجتماعی‌اند مورد انکار بوغوسیان نیست؛ محل بحث این است که آیا همه باورها چنین‌اند یا نه. بوغوسیان پاسخ جامعه‌شناسان معرفت علمی را به این پرسش مثبت می‌داند. او هر دو نسخه قوی و ضعیف برساخته‌انگاری تبیین عقلانی را غیرقابل دفاع می‌بیند. در ادامه،

استدلالات‌های وی را در رد این دو موضع ذکر خواهم کرد. اما از آنجا که بحث بوغوسیان از این آراء بسیار فشرده است، من ضمن گزارش انتقادهای وی، از شرح استدلال‌ها یا افزودن توضیحاتی در معرفی اصطلاحات و آراء یادشده ناگزیرم.

۳-۱. انتقادهای بوغوسیان به برساخته‌انگاری قوی ناشی از اصل تقارن

بوغوسیان ریشه برساخته‌انگاری قوی را اصل تقارن^{۱۱} برنامه قوی می‌داند. این اصل آن‌طور که در کتاب معرفت و تصویر اجتماعی بلور معرفی شده است، می‌طلبد که تبیین جامعه‌شناختی از معرفت متقارن باشد، «بدین معنا که نحوه تبیین یکسانی را برای باورهای فرضاً صادق یا کاذب ارائه کند» (Bloor, 1991: 7). بلور حین معرفی روش‌شناسی مدنظرش تقسیم‌بندی‌ای سه‌گانه از باورها عرضه می‌کند: باورها یا صادق‌اند یا کاذب، یا معقول‌اند یا نامعقول و نهایتاً یا موفق‌اند یا شکست‌خورده (همان). برحسب این تقسیم‌بندی، می‌توان اصل تقارن را به سه اصل کوچک‌تر تقلیل داد: ۱) تقارن معرفتی^{۱۲}، که مدعی است باورهای صادق و باورهای کاذب باید با عللی از یک نوع تبیین شوند؛ ۲) تقارن عقلانی^{۱۳}، که می‌گوید باورهای معقول و باورهای نامعقول باید با عللی از یک نوع تبیین شوند؛ ۳) تقارن عملی^{۱۴}، که بدین معناست که باورهای موفق و ناموفق با عللی از یک نوع تبیین شوند (Laudan, 1981: 184-5).

حمله بوغوسیان ناظر به اصل تقارن عقلانی است. به نظر وی، این اصل مستلزم^{۱۵} برساخته‌انگاری قوی است؛ یعنی می‌طلبد که برای تبیین باورها، به جای ذکر هرگونه دلایل معرفتی، به منافع اجتماعی تمسک شود (151). چنان که در صورت‌بندی اصل تقارن دیده می‌شود، این اصل دلالت مستقیمی بر ذکر منافع اجتماعی یا تبیین‌های جامعه‌شناختی ندارد. برای فهم رابطه اصل تقارن با تبیین جامعه‌شناختی باورها، توضیح لری لاودن کمک‌کننده است. او می‌گوید بنابر یکی از معانی عقلانیت، باورهایی عقلانی‌اند که به واسطه دلایل پذیرفته شده‌اند؛ این دلایل همچون علت باور عمل می‌کنند و هنگام تبیین باور باید آن‌ها را ذکر کنیم. اما باورهای غیرعقلانی فاقد دلایل معرفتی و معلول عوامل روان‌کاوانه یا اجتماعی-اقتصادی‌اند و برای تبیینشان باید همین‌گونه علل را ذکر کنیم (Laudan, 1981: 187-8). عللی که لاودن برای تبیین باورهای غیرعقلانی به آن‌ها اشاره می‌کند — از جمله ملاحظات سیاسی و اقتصادی، تعصبات دینی یا تلقین‌های جمعی — علت‌هایی اجتماعی‌اند و از همین رو، تبیین باور با استناد به چنین عللی را تبیین

جامعه‌شناختی آن می‌خوانند. حال، اگر قرار باشد باورهای عقلانی و باورهای غیرعقلانی با عللی از یک نوع تبیین شوند، آنگاه باید یا هر دو را برحسب دلایل معرفتی توضیح داد یا هر دو را برحسب علل و عوامل اجتماعی. گزینه اول نامعقول به نظر می‌رسد و هیچ مناسبتی با تبیین‌های جامعه‌شناختی برنامه قوی ندارد. بنابراین، اصل تقارن عقلانی به این نتیجه می‌رسد که همه باورها باید با ارجاع به علل و عوامل اجتماعی توضیح داده شوند. پیش از طرح انتقادات بوغوسیان به اصل تقارن عقلانی، برای تمایز موضع بلور از موضع سنتی فیلسوفان، مناسب است به نقد لاودن به این اصل اشاره کنم. او معتقد است چون باورهای عقلانی عللی غیر از علل باورهای غیرعقلانی دارند و با سازوکارهایی متفاوت ایجاد می‌شوند، تبیین‌هایی متفاوت نیز می‌طلبند. به همین دلیل، از دید وی، اصل تقارن عقلانی که عللی از یک نوع برای هر دو قسم باور می‌طلبد قابل دفاع نیست (ibid: 188-191). نیوتن اسمیت نیز با تأکید بر همین نکته می‌افزاید حتی اگر دلیل فرد توجیه مناسبی برای صادق دانستن باور نباشد از آنجا که او به گونه‌ای از فرمان عقل^{۱۶} تبعیت کرده است، همچنان باید دلیل وی را در مقام تبیین علی باورش ذکر کرد. تنها در مواردی که هیچ نوع توجیه عقلانی در باور فرد نقش نداشته باشد، تبیین‌هایی با تمسک به علل و عوامل جامعه‌شناختی و روان‌شناختی لازم است (Newton-Smith, 1981: 253-7).

اما انتقادات بوغوسیان به اصل تقارن عقلانی قدری متفاوت است. او این اصل را کاملاً ناپذیرفتنی می‌بیند؛ به نظر وی، نه تنها هیچ دلیل خوبی به نفع این اصل وجود ندارد، بلکه سه استدلال علیه آن می‌توان اقامه کرد: (۱) چون دلایل معرفتی تجربیات و تفکراتی‌اند که رابطه توجیهی مناسبی با باورهایمان دارند، دلیلی وجود ندارد که نتوانند علت ایجاد باورها باشند. (۲) بر مبنای اصل تقارن عقلانی، تمایز بین باورهای مبتنی بر توجیه و باورهایی که صرفاً بر تعصب مبتنی‌اند ناممکن خواهد شد. (۳) این اصل چون هرگونه نقش دلایل معرفتی را در ایجاد باور نفی می‌کند، مستلزم آن است که برای پذیرش خود آن نیز هیچ توجیهی وجود نداشته باشد (155).

۳-۲. انتقادهای بوغوسیان به برساخته‌انگاری ضعیف ناشی از آموزه تعیین ناقص

برساخته‌انگاری ضعیف تبیین باور، مطابق با معرفی بوغوسیان، برای دلایل معرفتی نقشی در ایجاد باور قائل است، اما آن را کافی نمی‌داند (148). او برساخته‌انگاری ضعیف تبیین باور را برآمده از آموزه تعیین ناقص نظریه با شواهد می‌داند و دو منبع برای دفاع از این

آموزه ذکر می‌کند: یکی کارهای تجربی و تاریخی کوهن و به ویژه، آموزه مشهور وی به نام قیاس‌ناپذیری،^{۱۷} دیگری استدلال‌های پیشینی و فلسفی‌ای که در کارهای پیر دوئم و ویلرد کواین می‌توان یافت.

کوهن در کتاب *ساختار انقلاب‌های علمی*، آموزه قیاس‌ناپذیری را برای اشاره به این نکته به کار می‌برد که چون پارادایم‌های علمی رقیب با مفاهیم و موازینی متفاوت به حل مسائلی متفاوت می‌پردازند، امکان ارتباط و تعامل و فهم درست بین حامیانشان محدود است و از این رو، برتری یکی بر دیگری به نحو نظری قابل اثبات نیست (Kuhn, 1389: 8-185).

حال، قیاس‌ناپذیری چگونه به برساخته‌انگاری ضعیف باور منجر می‌شود؟ به گفته بوغوسیان، کوهن از این آموزه نتیجه می‌گیرد که تغییر پارادایم فرایندی عقلانی نیست؛ بلکه متأثر از علل و انگیزه‌های بسیار متفاوت دانشمندان است، اموری مانند ویژگی‌های شخصیتی هر یک، تأثیر شهرت یا ملیت حامیان پارادایم جدید، مرگ طرفداران پارادایم قبلی، و گاهی نیز ادعاهای غیرقابل توجیه درباره کفایت بیشتر پارادایم جدید (ibid: 158-161). اما بوغوسیان معتقد است که آموزه قیاس‌ناپذیری، حتی به فرض درستی، به سه دلیل نمی‌تواند برساخته‌انگاری ضعیف را نتیجه دهد؛ اول آنکه ادعای قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی بر بررسی‌های تجربی مبتنی شده، در حالی که برساخته‌انگاری تبیین باور بیانگر رأیی ضروری است: ضرورتاً هرگز شواهدمان به باورهایمان منجر نمی‌شوند. از تجربه نمی‌توان حکمی ضروری استنتاج کرد (Boghossian, 2006: 123).^{۱۸} استدلال دوم اینکه قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی محدود به مقاطعی خاص از تاریخ علم است و نه همه باورها. سومین استدلال بوغوسیان این است که قیاس‌ناپذیری تنها اگر مستلزم ناممکن بودن هر گونه مقایسه بین دو پارادایم باشد عقلانی نبودن تغییر پارادایم‌ها را نتیجه می‌دهد. اما او می‌گوید که کوهن گه‌گاه دو نظریه را برحسب پاسخ‌هایشان به مسائل مشترک یا میزان موفقیت پیش‌بینی‌هایشان در وضعیت‌های مشترک قابل مقایسه با هم شمرده است. بنابراین، بوغوسیان نتیجه می‌گیرد که پارادایم‌ها را به دلیل داشتن برخی وجوه مشترک می‌توان با هم مقایسه کرد و از این رو، فرایند تغییر پارادایم را به نحوی عقلانی بازسازی کرد (4-163).

بوغوسیان دومین نسخه از آموزه تعین ناقص را که برای برساخته‌انگاری تبیین باور به آن استناد شده دیدگاه دوئم، فیلسوف علم و فیزیک‌دان فرانسوی، می‌داند. دیدگاه دوئم

مبتنی بر گونه‌ای کلی‌انگاری است: در استخراج پیش‌بینی قابل‌آزمون از نظریه‌ها، فرضیات کمکی نیز حضور دارند؛ اموری مانند شرایط اولیه آزمایش، پیشفرض‌هایی درباره نحوه کارکرد ابزار آزمایش، مفروضاتی درباره کارکرد اندام حسی آزمایشگر. هرگاه نتیجه آزمایش برخلاف پیش‌بینی باشد، یکی از فرضیاتی که در استخراج پیش‌بینی از نظریه نقش داشته نادرست بوده است. اما دوئم می‌گوید که شواهد به تنهایی نمی‌توانند فرض نادرست را معین کنند؛ عاملی غیر از شواهد برای تعیین مقدمه نادرست لازم است. بنابراین، تجدید نظر در باورهای علمی امری صرفاً عقلانی نیست. برساخته‌انگاران اجتماعی آن عامل دیگر را عوامل اجتماعی تلقی می‌کنند و از اینجا حضور نیازها، منافع و علائق در علم را نتیجه می‌گیرند (5-164).

گرچه این بحث معمولاً تحت نام «آموزه دوئم-کواین» شناخته می‌شود، بوغوسیان دیدگاه کواین را متفاوت با آن دوئم می‌داند و معتقد است کواین بر این عقیده نبوده که دلایل عقلانی هرگز نمی‌توانند تعیین کنند کدام بازبینی معقول‌تر است؛ بلکه صرفاً به سازگاری منطقی همه بازبینی‌ها با شواهد موجود معتقد بوده است. بنابراین، نتیجه بوغوسیان این است که نکته کواین درباره سازگاری منطقی نمی‌تواند از دیدگاه دوئم درباره سازگاری عقلانی شواهد با نظریه‌های مختلف حمایت کند. به عقیده بوغوسیان، دیدگاه دوئم اساساً قابل دفاع نیست؛ زیرا برخی بازبینی‌ها از برخی دیگر معقول‌ترند و این نیز از آنجاست که برخی مقدمات حاضر در آزمایش از برخی دیگر پذیرفتنی‌ترند (7-166).

۴. بررسی انتقادهای بوغوسیان: برساخته‌انگاری و اصل تقارن

استدلالات‌های بوغوسیان علیه برساخته‌انگاری ناشی از اصل تقارن در بخش ۳-۱ ارائه شد. اصل تقارن مهم‌ترین و مناقشه‌آمیزترین آموزه برنامه قوی است که از زمان طرح آن تا کنون، مورد انتقاد مخالفان و مورد دفاع موافقان این برنامه بوده است. بلور برای توجیه این اصل، بیش از هر چیز، به مفروض و مسلم انگاشتن آن در سایر شاخه‌های علمی تمسک و ادعا می‌کند که در دیگر عرصه‌های علمی نیز تبیین‌های علمی دانشمندان همواره متقارن است؛ مثلاً می‌گوید تبیین‌های فیزیولوژیک هم نحوه کارکرد اندام سالم را توضیح می‌دهد و هم نحوه کار اندام بیمار را (Bloor, 1991: 5-7). اما نکته مهم اینجاست که اصل تقارن چه در دیگر علوم پذیرفته شده باشد و چه نباشد، و چه اصلاً توجیهی برای آن باشد و چه نباشد، مستلزم برساخته‌انگاری قوی‌ای که بوغوسیان ادعا می‌کند نیست.

من در بخش ۳-۱، حین معرفی اصل تقارن عقلانی، توضیح دادم که چرا این اصل می‌طلبد که عوامل و تعلقات اجتماعی در تبیین همه باورها ذکر شوند. بنابراین، بوغوسیان در استنتاج این نکته از اصل تقارن خطا نکرده، اما خطای وی اینجاست که از لزوم تبیین جامعه‌شناختی باورها نتیجه گرفته است که آن‌ها دیگر نمی‌توانند مبتنی بر شواهد باشند. در برنامه قوی، این دو با هم منافاتی ندارند؛ بلور دوگانه عقلانی یا جامعه‌شناختی را تقابلی نادرست می‌داند.^{۱۹} از دید وی، چنین نیست که عقلانی بودن^{۲۰} تبیین رقیب جامعه‌شناختی بودن آن باشد تا اگر باوری مبتنی بر دلیل بود، دیگر، عوامل اجتماعی در پذیرش آن نقشی نداشته باشند یا اگر پذیرش آن مبتنی بر کارکرد عوامل اجتماعی بود، لزوماً شواهد در مقبولیت آن بی‌تأثیر باشند. از نگاه او، دلایل معرفتی خود از علل و عوامل اجتماعی ساخته شده‌اند؛ یا به تعبیر خودش، علل عقلانی خود گونه‌ای از علل اجتماعی است (Bloor, 2011: 406). بوغوسیان، در ابتدای کتاب، برساخته اجتماعی بودن پدیده‌ای را به معنای آن دانسته بود که عوامل اجتماعی در شکل‌گیری آن نقش قوام‌بخش داشته باشند (39). دقیقاً همین نکته در مورد تلقی بلور از دلایل معرفتی برقرار است: رابطه مقدمات با نتیجه به نحو اجتماعی قوام^{۲۱} می‌یابد؛ و از این‌رو بدون حضور علل و عوامل اجتماعی، دلیلی هم شکل نمی‌گیرد (Bloor, 1984: 298). نتیجه اینکه باورهای عقلانی (به معنای باورهای مستدل) نیز نیازمند تبیین جامعه‌شناختی‌اند، اما این عقلانی بودنشان را نفی نمی‌کند؛ فقط تبیین باور را یک مرحله پیش‌تر می‌برد.

این نکته را با تحلیل دو گونه از استدلال‌ها می‌توان نشان داد؛ در یکی نقش عوامل اجتماعی در استدلال‌های منطقی و ریاضی آشکار می‌شود و در دیگری نقش این عوامل در استدلال‌های مبتنی بر شواهد تجربی. من بحث بلور در خصوص سنخ نخست از استدلال‌ها را در اینجا مطرح می‌کنم، اما درباره سنخ دوم استدلال، ذیل بررسی انتقادهای بوغوسیان به برساخته‌انگاری ضعیف توضیح خواهم داد (ر.ک. بخش ۵).

برای نشان دادن حضور عوامل اجتماعی در معرفت، یکی از استدلال‌های بلور این است که در هر جامعه، معیار درستی اجرای قواعد — مثلاً قاعده‌ای ریاضی یا منطقی — با اجماع تعیین می‌شود. او با استناد به بحث‌های ویتگنشتاین در باب پیروی از قاعده، می‌گوید چه برای دانستن معنای یک واژه یا مصادیق آن و چه برای اجرای درست قواعد، تنها مواردی متناهی و محدود به فرد عرضه و از او خواسته می‌شود که به همان نحو ادامه

دهد. اما برای اینکه او «به همان نحو» عمل کند، باید بداند که شباهت‌های مربوط یا نامربوط کدام‌اند و برای این منظور، تنها مرجع جامعه یا اجماع متخصصان است. هیچ راه دیگری برای تشخیص شیوه درست عمل به قاعده وجود ندارد. دادن دستورالعمل برای پیروی صحیح از آن قاعده، مشکل را تکرار می‌کند؛ زیرا ما را با این پرسش مواجه می‌کند که نحوه پیروی صحیح از قاعده‌های موجود در آن دستورالعمل چیست (Barnes et al. 1996: 55; Bloor 2007: 272; Bloor 2011: 407-9). فراهم می‌کند که صادق‌ساز جمله‌های بیانگر قاعده به شمار می‌رود (Bloor, 1997: 32). به این ترتیب، اجماع جامعه یا متخصصان در پذیرش همه باورهای مستدل — از آنجا که این باورها مبتنی بر قواعد منطقی و استدلال‌اند — نقش ایفا می‌کند. این نشان می‌دهد مثلاً اینکه شکل درست اجرای فلان قاعده ریاضی یا منطقی نزد متخصصان چیست و آنان چه لوازم و تبعاتی برای آن قائل‌اند تنها با تشابه جستن به روند معمول و متعارف در جامعه متخصصان امکان‌پذیر می‌شود.

به نظر بلور، مسئله پیروی از قاعده در مقوله‌بندی و تشخیص نوع شیء نیز مطرح است. زیرا در این موارد نیز گونه‌ای پیروی از قاعده موجود است (Bloor, 2007: 272). بنابر این تلقی، مسئله پیروی از قاعده نه تنها در مورد همه معرفت‌هایی که مستقیماً با قواعد منطقی و ریاضی سر و کار دارند، بلکه در کل معرفت — از آنجا که بر نظام‌های طبقه‌بندی مبتنی است — حضور دارد و نقش عناصر اجتماعی را در همه اقسام معرفت نشان می‌دهد.

به این ترتیب، معقولیت باور (به معنای پذیرش آن با دلیل) نشان نمی‌دهد که آن باور معلول عوامل اجتماعی نیست؛ به عکس، وجود دلیل برای باور تأکیدی است بر نقش عوامل اجتماعی در پذیرش آن؛ زیرا همه دلایل خود از عوامل اجتماعی شکل گرفته‌اند. نتیجه این است که برخلاف تصور بوغوسیان، اصل تقارن و تعهد به عرضه تبیین جامعه‌شناختی برای همه باورها معادل برساخته‌انگاری قوی تبیین باور و طرد دلایل معرفتی نیست. بلکه مستلزم ذکر علل و عوامل اجتماعی شکل‌دهنده به دلایل است (Bloor, 2011: 403-5). به گفته بلور، جامعه‌شناس می‌خواهد بداند که چرا دلایلی یکسان — مثلاً همان واقعیت‌های خارجی یا همان قضیه‌های ریاضی — برای دو گروه مختلف از دانشمندان پاسخ‌هایی متفاوت ایجاد کرده است. کشف پیشفرض‌های پنهان هر گروه هرچند تحلیل را عمیق‌تر می‌کند، نمی‌تواند تبیینی کافی از اختلاف باورها بدهد؛

جامعه‌شناس همچنان می‌پرسد چرا این دو گروه پیشفرض‌هایی متفاوت داشته‌اند. پاسخ نهایی به این سؤال تبیینی علی و جامعه‌شناختی می‌طلبد (Bloor, 2011: 403-5). بنابراین، انتقادهای بوغوسیان علیه برساخته‌انگاری قوی تبیین باور اصل تقارن برنامه قوی را تهدید نمی‌کند. اما می‌توان استدلال بوغوسیان را با افزودن نکاتی دیگر تقویت کرد. مثلاً شاید بتوان گفت نگاه برساخته‌انگارانه به دلایل و توجیه معرفتی، که برنامه قوی از آن دفاع می‌کند، مستلزم نسبی‌انگاری معرفت است که بوغوسیان در فصل‌های قبلی علیه آن استدلال کرده است. اگر استدلال‌های وی علیه نسبی‌انگاری معرفت درست باشد برساخته‌انگاری توجیه نیز در قالب رفع تالی رد خواهد شد. در نتیجه، اگر بنا بر اصل تقارن، همه باورها نیازمند تبیین جامعه‌شناختی باشند، دیگر نمی‌توان آن‌ها را هم‌زمان مبتنی بر دلایل معرفتی نیز دانست. بنابراین، باورها به نحو جمع‌ناپذیر، یا معلول عوامل اجتماعی‌اند یا مبتنی بر دلایل. به این ترتیب، به فرض موفقیت استدلال‌های بوغوسیان در رد نسبی‌انگاری معرفت، با افزودن آن‌ها به بحث حاضر، می‌توان پذیرش اصل تقارن را مستلزم تعهد به برساخته‌انگاری قوی تبیین باور دانست.

پیش از ارزیابی این پیشنهاد، توجه کنیم که خود بوغوسیان چنین استدلالی را مد نظر نداشته است؛ زیرا او حین انتقاد به برساخته‌انگاری تبیین باور، هیچ‌جا به انتقادهای فصل‌های پیش به نسبی‌انگاری معرفت اشاره نکرده و آن‌ها را لازمه صورت‌بندی استدلال علیه برساخته‌انگاری تبیین باور ندانسته است. به علاوه، به نظر می‌رسد او اصل تقارن را، به تنهایی، معادل برساخته‌انگاری قوی می‌داند؛ زیرا از سوئی، اولی را مستلزم دومی می‌داند (151) و از سوی دیگر، دومی را ملازم^{۲۲} اولی (154). بنابراین، روشن است که بوغوسیان اصل تقارن را، مستقل از بحث‌های قبلی، به معنای کفایت علل و عوامل اجتماعی در تبیین باور و نقش ندادن به شواهد معرفتی فهمیده؛ از این رو، خطای وی در فهم برنامه قوی آشکار است.

به علاوه، حتی اگر استدلال وی علیه برساخته‌انگاری تبیین بر نادرستی برساخته‌انگاری توجیه مبتنی می‌بود، همچنان او را مجاز نمی‌کرد دیدگاهی به برنامه قوی نسبت دهد که حامیان آن هرگز ادعا نکرده‌اند.^{۲۳} تعهد برنامه قوی به اصل تقارن — یعنی لزوم تبیین جامعه‌شناختی همه باورها — با این فرض بوده است که دلایل می‌توانند علت باور باشند، اما خود این دلایل متأثر از وضعیت اجتماعی‌اند. به تعبیری دیگر، برنامه قوی

دلایل را علل نزدیک و بی‌واسطه باور و علایق و منافع اجتماعی را علل دور و مع‌الواسطه باور می‌داند. اگر این فرض ابطال شود، برنامه قوی مشکوک خواهد شد؛ اما نمی‌توان این برنامه را مدعی نقش نداشتن دلایل در باور تفسیر کرد.

حال، مستقل از این بحث تفسیری، استدلال‌های بوغوسیان در نقد نسبی‌انگاری معرفت — که قرار است انتقاد وی علیه برساخته‌انگاری تبیین باور را نجات دهد — تا چه حد موفق است؟ بوغوسیان تلاش کرده است تا نشان دهد استدلال نسبی‌انگاران معرفت در دفاع از موضع خود موفق نیست. بررسی تفصیلی استدلال‌های بوغوسیان خارج از موضوع و حجم این مقاله است؛ اما من به اختصار، اشاره می‌کنم که چرا توضیحات وی برای رد نسبی‌انگاری جامعه‌شناسان معرفت علمی مؤثر نیست.

نسبی‌انگاران معرفت مدعی‌اند که نمی‌توان به واقعیات معرفتی مطلق دست یافت. آنان این ادعا را با استدلالی مشهور به «دور هنجاری»^{۲۴} توجیه می‌کنند. این استدلال بیان می‌کند که برای نشان دادن برتری نظام معرفتی خود بر دیگر نظام‌های معرفتی، ناگزیریم استدلالی در نظام معرفتی خود عرضه کنیم؛ اما این استدلال نه تنها برای آن‌هایی که نظام‌های معرفتی‌ای دیگر را پذیرفته‌اند لزوماً قانع‌کننده نیست؛ بلکه حتی به دلیل ارتکاب دور، برای خود ما نیز استدلالی قابل قبول و قانع‌کننده نخواهد بود.^{۲۵} اما بوغوسیان در مقابل این استدلال، ارتکاب دور معرفتی را در برخی مواقع مجاز می‌داند. به نظر وی، استدلال دور هنجاری تنها در صورتی موفق است که نظام معرفتی‌ای سازگار، اصیل و بنیادین به نحو بالفعل موجود باشد که مواجهه با آن بتواند شکی مشروع در نظام معرفتی خودمان ایجاد کند (مثلاً به دلیل موفقیت عملی قابل توجه آن). در نبود این شک مشروع، ما مجازیم بدون توجیه قبلی نظام معرفتی خود، از آن استفاده کنیم. بوغوسیان این ادعا را «استحقاق کور»^{۲۶} می‌خواند و می‌گوید بدون این اصل، ورود در هیچ بحثی ممکن نیست (8-130). او تلاش می‌کند تا نشان دهد در نظام‌های معرفتی‌ای که تاکنون مردم‌شناسان یا نسبی‌انگاران از جوامع دیگر عرضه کرده‌اند نظام رقیبی با این ویژگی‌ها وجود نداشته است. بوغوسیان از اینجا نتیجه می‌گیرد که نسبی‌انگاران مبنای کافی برای تردید در نظام معرفتی جامعه خود را ندارند (138-146). بنابراین، به نظر وی، می‌توانیم با توسل به استحقاق کور، از برتری نظام معرفتی خود دفاع کنیم.

اما استدلال بوغوسیان از جهاتی ضعیف به نظر می‌رسد: نخست اینکه جامعه‌شناسان معرفت علمی، از جمله در برنامه قوی، مطالعات موردی متعددی درباب نظام‌های معرفتی دیگر عرضه و ادعا کرده‌اند که آنان نیز موفقیت‌های عملی قابل توجهی داشته‌اند. برای نمونه، بلور مثالی از ریاضیات باستان ارائه می‌کند با نتایجی متفاوت با نتایج ریاضی‌دانان امروزی؛ او این اختلاف را برحسب تفاوت علایق و نیازهای اجتماعی در آن جوامع توضیح می‌دهد (Bloor, 1991: ch. 6). اگر ادعای این جامعه‌شناسان موفق باشد، ادعای بوغوسیان مبنی بر نبود نظام معرفتی سازگار، اصیل و بنیادین رقیب نقض می‌شود و شک در نظام معرفتی خود مجاز خواهد شد. اما البته این پایان بحث نیست؛ مطلق‌انگار و نسبی‌انگار هر یک برای دفاع از اینکه نظام‌های معرفتی عرضه شده بدیل چنین خصلت‌هایی دارند یا نه استدلال خواهند کرد و بحث ادامه خواهد یافت.

دومین ضعف استدلال بوغوسیان ناظر به پذیرش دور است. شاید بسیاری از معرفت‌شناسان استحقاق کور را بپذیرند و اصول نظام معرفتی جامعه خود را در نبود شکی مشروع، جزو باورهای پایه قلمداد کنند؛ اما به نظر می‌رسد جواز دور در استدلال، آن هم دوری صریح، به مراتب کمتر پذیرفته است. به بیان دیگر، نمی‌توان به آسانی پذیرفت که حتی قبول استحقاق کور ما را مجاز می‌کند که با همان نظام معرفتی‌ای که پیش فرض گرفته‌ایم برای دفاع از خود آن نظام استدلال کنیم. بنابراین، اگر وجود بالفعل نظام‌های بدیل سازگار و اصیل را هم رد کنیم، شاید مجاز باشیم بدون هیچ دفاعی از نظام معرفتی جامعه خود استفاده کنیم، اما همچنان ناگزیریم بپذیریم که استدلال در دفاع از برتری آن برایمان ناممکن است.

خود بلور نیز به گونه‌ای دیگر به استدلال بوغوسیان علیه دور هنجاری پاسخ داده است. بلور استحقاق کور را تنها با دیدگاه نسبی‌انگاران سازگار می‌بیند؛ زیرا آنان تفاوت‌های فرهنگی را به معنای برتری فرهنگ خود نمی‌دانند و از این‌رو، دیگران را نیز مستحق پذیرش اصول معرفتی جامعه خود می‌دانند. اما به نظر وی، موضع مخالفان نسبی‌انگاری باید قوی‌تر از این باشد. آنان اولاً باید دیدگاه‌های مفروض خود را به معنایی مطلق برتر از دیدگاه‌های دیگران بدانند و ثانیاً باید این برتری را به نحو عقلانی نشان دهند و این کار مستلزم استدلال دوری است. حال، اگر مطلق‌انگاران مجاز به استدلال دوری باشند مخالفانشان (از جمله فرهنگ‌های ضدعلم و نسبی‌انگاران) را نیز باید مجاز شمرد که با استدلال‌های دوری از خود دفاع کنند (Bloor, 2007: 261).

نتیجه اینکه استدلال بوغوسیان در رد استدلال دور هنجاری دارای ضعف‌هایی جدی است. بنابراین، بحث وی در رد نسبی‌انگاری معرفت به استدلال وی علیه برساخته‌انگاری تبیین باور کمک چندانی نمی‌کند.

موضع بوغوسیان را می‌توان به طریقی دیگر نیز تقویت کرد: شاید منتقدی بگوید که بوغوسیان دلایل معرفتی را مستقل از علل و عوامل اجتماعی می‌داند. بنابراین، در تلقی وی، برساخته‌انگاری تبیین باور به معنای عدم کفایت دلایل معرفتی مستقل از عوامل اجتماعی است. برنامه قوی هرچند نقش دلایل معرفتی را در باور می‌پذیرد، آن‌ها را برساخته‌های اجتماعی قلمداد می‌کند و نه هویت‌مستقل. بنابراین، همچنان منکر این است که دلایل معرفتی مستقل برای باور کافی باشد. در نتیجه، به همان معنای مد نظر بوغوسیان، به برساخته‌انگاری تبیین باور متعهد است.

اما این انتقاد هم موفق نیست. زیرا برنامه قوی اساساً وجود روابط شواهدی^{۲۷} مستقل را نفی می‌کند، نه اینکه وجودشان را بپذیرد ولی آن‌ها را ناکافی بداند یا برایشان نقشی در باور قائل نباشد. این یعنی برنامه قوی همان دلایلی را که مطلق‌انگاران برای توجیه گزاره‌ها می‌آورند برساخته‌های اجتماعی می‌داند، نه اینکه آن‌ها را در باور بی‌تأثیر یا ناکافی بداند. بنابراین، آن دلایلی که مطلق‌انگاران در ایجاد باور مؤثر یا کافی می‌دانند از دید برنامه قوی نیز مؤثر یا کافی است. در نتیجه، انتقادهای سه‌گانه بوغوسیان دیگر به آنان وارد نیست؛ زیرا این برنامه نیز نقش توجیهی و هنجاری دلایل معرفتی را می‌پذیرد، اما ماهیت آن دلایل را به گونه‌ای متفاوت از مطلق‌انگاران تبیین می‌کند.

توضیح اینکه حامی برنامه قوی اولاً می‌پذیرد که دلایل معرفتی نیز گاهی می‌توانند موجب باور شوند. اما او خود این دلایل را برساخته اجتماع می‌داند؛ یعنی معتقد است که عوامل اجتماعی مانند یادگیری، طبقه‌بندی، معرفت‌های پیش‌زمینه، نحوه تفسیر پدیده‌ها و ... در شکل‌دهی به این دلایل مؤثرند. ثانیاً او با توجه به قبول نقش علی برای دلایل، می‌تواند باور مبتنی بر دلیل را از باور غیرمبتنی بر دلیل متمایز کند؛ اما می‌پذیرد که به دلیل حضور عوامل اجتماعی در دلایل معرفتی، چه بسا جوامع مختلف در درست و قانع‌کننده دانستن دلایل و به تبع، تمایز باورهای موجه از ناموجه با یکدیگر اختلاف داشته باشند. ثالثاً چون او نقش دلیل را انکار نمی‌کند، می‌تواند برای توجیه ادعای خود نیز دلیل بیاورد. در واقع، بلور و دیگر جامعه‌شناسان معرفت علمی چنین کاری کرده‌اند: استدلال‌هایی که آنان برای نقش علی عوامل اجتماعی در شکل‌گیری و پذیرش باورها

آورده‌اند و نیز موردپژوهی‌هایی که برای تأیید این نکته عرضه کرده‌اند دلایل معرفتی آنان برای توجیه اصل تقارن به شمار می‌رود. مجدداً باید در نظر داشت که از دید حامی این اصل، شاید این دلایل در هر جامعه‌ای، با هر نظام فکری و هر پیشفرضی استدلال‌هایی قاطع و قانع‌کننده محسوب نشوند. اما نباید تصور کرد محدود شدن دامنه مقبولیت این استدلال‌ها به معنای نادرستی آنهاست.

استدلال بوغوسیان علیه اصل تقارن و برساخته‌انگاری ناشی از آن را می‌توان در قالب

زیر درآورد:

(۱) اصل تقارن مستلزم برساخته‌انگاری قوی تبیین باور است.

(۲) برساخته‌انگاری قوی به سه دلیل قابل دفاع نیست.

(۳) در نتیجه، اصل تقارن مردود است.

در این بخش نشان داده شد چنان که رأی برساخته‌انگاری تبیین باور را به معنای عدم کفایت دلایل — صرف نظر از اینکه ماهیت دلایل چیست — بدانیم، مقدمه (۱) کاذب است و اگر این رأی را به معنای عدم کفایت دلایل مستقل از اجتماع بفهمیم، مقدمه (۲) نادرست است. بنابراین، نهایتاً، استدلال بوغوسیان در رد اصل تقارن برنامه قوی ناموفق است. اما این به معنای آن نیست که این استدلال‌ها علیه کسی که نقش توجیهی دلایل معرفتی را انکار می‌کند ناکارآمد باشد. برنامه قوی به چنین نگرشی متعهد نیست؛ اما کسی که خواستار دفاع از چنین رأیی است باید نادرستی سه استدلال بوغوسیان را نشان دهد.

۵. بررسی انتقادهای بوغوسیان: برساخته‌انگاری و آموزه تعیین ناقص

چنان که در بخش ۳-۲ گفته شد، بوغوسیان آموزه تعیین ناقص را در دفاع از برساخته‌انگاری ضعیف تبیین باور ناموفق می‌داند. انتقاد اصلی من به بحث وی این است که اینجا نیز رأی برساخته‌انگاری ضعیف تبیین باور با تعریفی که او ارائه می‌کند و تلویحاً به جامعه‌شناسان معرفت علمی نسبت می‌دهد، مورد پذیرش آنان نیست. برای این منظور، بررسی جزئیات استدلال‌های بوغوسیان و موفقیت یا عدم موفقیتشان لازم نیست. با این حال، باید اشاره کنم که گزارش وی از آراء کوهن و کواین دقیق نیست؛ برای مثال، برخلاف سخن وی، ادعای کوهن در مورد قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی صرفاً بر بررسی‌های تجربی مبتنی نیست. کوهن ظهور پارادایم‌های متفاوت در تاریخ علم را با بررسی‌های تاریخی و تجربی نشان می‌دهد؛ اما ادعای قیاس‌ناپذیر بودن این پارادایم‌ها را

با استدلال‌های فلسفی توجیه می‌کند. برای نمونه، او به نظریه‌باری مشاهدات استناد می‌کند تا نشان دهد که مشاهده نمی‌تواند داوری بی‌طرف برای دو پارادایم رقیب باشد (Kuhn, 1389: 149 & 188). برای ناممکن بودن ترجمه مفاهیم کلیدی پارادایم‌ها به یکدیگر نیز کوهن به آموزه‌های سمانتیکی نظیر عدم تعیین ترجمه کواین تمسک می‌کند (ibid: 135-7) و 245-6. همچنین بوغوسیان، بدون هیچ ارجاعی به نوشته‌های کوهن، وی را مؤید این رأی می‌شمارد که پارادایم‌ها را می‌توان به نحو عقلانی کمابیش با یکدیگر مقایسه کرد. اما این نیز درست نیست و کوهن نیز دست کم یک‌جا با آن مخالفت کرده است. او در مقاله «عینیت، داوری ارزشی و انتخاب نظریه»، دقت، انسجام درونی و بیرونی، دامنه گسترده، سادگی و ثمربخشی را معیارهایی مشترک برای مقایسه نظریات می‌شمارد و خود را به آن‌ها متعهد می‌داند (Kuhn, 1392: 456-7). اما کوهن می‌افزاید این معیارها نمی‌تواند بر معضل قیاس‌ناپذیری پارادایم‌ها غلبه کند؛ چرا که پارادایم‌های گوناگون تعریف‌های مختلفی از این معیارها داده و ارزش‌های متفاوتی برای آن‌ها قائل شده‌اند (ibid: 456-7 & 468-9).

به رغم این‌ها، ادعای اصلی بوغوسیان در باب آموزه قیاس‌ناپذیری مبنی بر اینکه این آموزه نمی‌تواند از برساخته‌انگاری ضعیف تبیین عقلانی باور حمایت کند درست است؛ ادعای کوهن تنها ناظر به قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی است و علم همه باورهای ما را شامل نمی‌شود. اما روشن نیست چه کسی مدعی بوده که این آموزه برای دفاع از برساخته‌انگاری همه باورها کفایت می‌کند؛ بوغوسیان در آثار هیچ یک از برساخته‌انگاران معرفت‌چنین استدلالی را نشان نداده است. چنان‌که توضیح خواهم داد، برنامه قوی نیز مدعی چنین کفایت یا حمایتی نیست.

در مورد کواین نیز بوغوسیان مدعی است که استدلال‌های وی از آنجا که تنها سازگاری منطقی شواهد با نظریه‌های متعدد را نشان می‌دهد نمی‌تواند از آموزه دوئم دفاع کند؛ اما این ادعا درست به نظر نمی‌رسد. اگرچه آراء کواین درباب تعیین ناقص تحولانی داشته است، او در برخی نوشته‌ها، این رأی را، نه صرفاً به معنای سازگاری منطقی شواهد با نظریه‌های متعدد، بلکه به معنای ناکافی بودن همه شواهد ممکن برای مشخص کردن نظریه معنا می‌کند یا از وجود نظریه‌هایی سخن می‌گوید که به لحاظ تجربی هم‌ارزند^{۲۸} یا دست کم با شواهد قابل کسب برای انسان متعین نمی‌شوند (مثلاً - Quine, 1975: 322).

2-101: 1992 & 7). از این رو، بوغوسیان در این ادعا که استدلال‌های کواین نمی‌توانند از آموزه دوئم حمایت کنند بر خطاست.

در هر صورت، برخلاف آنچه بوغوسیان به دوئم^{۲۹} و برساخته‌انگاران^{۳۰} که به آموزه وی متوسل می‌شوند نسبت می‌دهد، جامعه‌شناسان معرفت‌برنامه قوی مدعی نیستند که چون دلایل نمی‌توانند به نحو عقلانی فرضیه‌ای را بر دیگری ترجیح دهند یا تعیین کنند که کدام یک از مقدمات در آزمایشی که نتیجه‌ای معارض با پیش‌بینی داشته نیازمند تجدید نظر است، پس باید به سراغ علل و عوامل اجتماعی رفت. آنان ضمن تصدیق اینکه ممکن است شواهد و دلایل نظریه‌ای را بر دیگری ترجیح دهند و در نتیجه، علت ایجاد یا پذیرش باورها شوند معتقدند همین شواهد عقلانی یا مزیت‌های نظری یا فضیلت‌های تبیینی‌ای که برای ترجیح نظریه‌ای بر دیگری به کار می‌روند توسط علایق و منافع اجتماعی ساخته شده یا شکل گرفته‌اند. بنابراین، آنان منکر عقلانی بودن معیارهای انتخاب باور نیستند؛ بلکه عقلانی بودن آن را برساخته‌ای اجتماعی، به همان معنای مد نظر بوغوسیان، می‌دانند: عوامل اجتماعی در شکل‌گیری آن نقش قوام‌بخش دارند.

اما اینکه برساختگی اجتماعی در خصوص شواهد تجربی چگونه رخ می‌دهد نیازمند توضیحی است. بلور این نکته را که زمینه اجتماعی نقشی تعیین‌کننده در استنتاج از شواهد دارد تأیید می‌کند. به عقیده وی، هیچ قاعده یا راه طبیعی یا ساده یا بدیهی برای اینکه چه چیزی را می‌توان شاهدی برای باوری دانست وجود ندارد. او اجماع جامعه علمی را — که البته امری است موقت و متغیر — تنها معیار تصمیم‌گیری در این باب می‌داند (Bloor, 2004: 931). تفاوت علایق و منافع اجتماعی در دو جامعه مختلف به پذیرش زمینه‌ها و پیشفرض‌های متافیزیکی، دینی و سیاسی ویژه و در نتیجه، تفسیرهای متفاوت از پدیده‌ای واحد منجر می‌شود. به این ترتیب، این تفاوت‌ها سبب می‌شوند که پدیده‌ای واحد شاهد یا قرینه برای دو باور متفاوت دانسته شود (Bloor, 1982: 29-30 & Barnes & Bloor, 2004: 923).

برای روشن شدن چگونگی این نکته، باید به مثال‌هایی که بلور آورده است توجه کنیم. او تصدیق می‌کند که آموزه تعیین ناقص نشان می‌دهد داده‌های تجربی همواره با چند نظریه رقیب منطقی سازگارند، ولی هیچ نظریه منحصربه‌فردی را متعین نمی‌کنند؛ از این رو، می‌پذیرد که باید به سراغ معیارهایی برای بهترین تبیین رفت. اما بلور استدلال می‌کند که معیارهای بهترین تبیین خود متأثر از علل و عوامل اجتماعی‌اند. پاسخ وی به

لاودن نمونه روشنی از این نکته است. لاودن ادعا می‌کند معیارهایی غیراجتماعی برای غلبه بر ناتوانی شواهد از متعین کردن نظریه‌ها موجود است؛ یکی از این استراتژی‌ها انتخاب نظریه ساده‌تر است و خود سادگی را نیز می‌توان برحسب شمار انواع هویتی که در نظریه مفروض است، تعیین کرد (Laudan, 1981: 195-6). اما بلور خود سادگی را معیاری اجتماعی معرفی می‌کند و با اشاره به معیارها و تعریف‌های گوناگون و معارضی که از سادگی وجود دارد، می‌گوید: اینکه چرا در یک جامعه، این معیار یا تعریف بر معیارها یا تعریف‌های دیگر از سادگی ترجیح داده شده و در جامعه دیگر معیار یا تعریفی دیگر، خود نیازمند تبیین است. همچنین است اینکه چرا جمعی از دانشمندان سادگی را بر برخی فضیلت‌های نظری دیگر که آن‌ها نیز مزایای خود را دارند ترجیح داده‌اند. این‌ها نشان می‌دهد سادگی تبیین‌ناهی نیست، بلکه خود ناشی از پذیرش باورهایی است که ریشه در جایی دیگر دارند (Bloor, 1981: 201).

بلور نکته مشابهی درباره ابطال نظریات در علم بیان می‌کند. همچنان که کلی‌انگاری نهفته در آموزه دوئم می‌گوید، همواره می‌توان عدم موفقیت پیش‌بینی نظریات علمی را ناشی از نادرستی فرض‌هایی غیر از نظریه اصلی، مثلاً شرایط اولیه، دانست و نظریه را از ابطال نجات داد. اما بلور نقش آزمایش را در ابطال نظریات انکار نمی‌کند؛ او می‌گوید لازمه اینکه برخی آزمایش‌ها را فیصله‌بخش و برخی نظریات را ابطال‌شده بدانیم این است که فقط برخی تفاسیر از آزمایش‌ها و تجربه‌ها را جدی بگیریم و برخی دیگر را کنار بگذاریم. از دید بلور، اینکه چرا دانشمندان دامنه تفسیرهای رقیب را محدود در نظر می‌گیرند و تفسیرها و تبیین‌های دیگر را ناپذیرفتنی تلقی می‌کنند خود میراثی فرهنگی و نیازمند تبیینی جامعه‌شناختی است — تبیینی مثل اینکه دانشمندان در یکی از سنت‌های علم عادی اجتماعی شده‌اند (ibid: 201-2). معنای این سخن آن است که بنا بر قراردادی نامصرح، لازمه دانشمند بودن پذیرش آن سنت و کارکردن در چارچوب آن شماره می‌شود.

نتیجه این است که از منظر برنامه قوی، هر مجموعه‌ای از داده‌های تجربی تنها به وساطت عوامل اجتماعی می‌تواند در قالب دلیل یا شاهدهی برای تأیید یا ابطال یک گزاره به کار رود. این به معنای انکار امکان ترجیح عقلانی برخی فرضیات یا انکار معیارهای این ترجیح و حواله دادن آن به زمینه اجتماعی نیست. بلکه به این معناست که دلایل معرفتی ناظر به ترجیحات عقلانی خود تحت تأثیر علل و عوامل اجتماعی‌اند؛ به تعبیر

دقیق، معیارهای عقلانی برساخته‌های اجتماع‌اند. در نتیجه، اینجا نیز بوغوسیان فهمی نادرست از دیدگاه‌های جامعه‌شناسان معرفت علمی و شیوه استنادشان به آموزه تعیین ناقص داشته و همان را نقد کرده است. دست کم، برنامه قوی که از جدی‌ترین حامیان برساخته‌انگاری معرفت است، خود دلایل و شواهد، یا به تعبیر دقیق‌تر، روابط شواهدی را برساخته‌هایی اجتماعی می‌داند.

آنچه درباب برساختگی دلایل معرفتی توسط عوامل اجتماعی ذکر شد — که عمدتاً از نوشته‌های جدیدتر بلور استخراج شده است — به انتقادات فیلسوفانی مانند لاودن و نیوتن اسمیت به اصل تقارن عقلانی نیز پاسخ می‌گوید؛^{۳۰} زیرا نشان می‌دهد که باورهای عقلانی هم، به رغم اینکه به واسطه دلایل معرفتی پذیرفته شده‌اند، نیازمند تبیین‌های جامعه‌شناختی‌اند.

۶. بررسی دیگر بوغوسیان از برساختگی اجتماعی تبیین باور

بوغوسیان سال‌ها پیش از انتشار کتاب *هراس از معرفت*، مقاله‌ای در معرفی و رد برساخته‌انگاری اجتماعی منتشر کرده است (Boghossian, 1395a) در این مقاله، او برساخته‌انگاران اجتماعی را مدعی این می‌شمارد که ارزش‌های اجتماعی علاوه بر سیاق کشف، در سیاق توجیه نیز حضور می‌یابند (ibid: 76-7). او چهار تفسیر از چگونگی حضور عوامل اجتماعی در سیاق توجیه ذکر می‌کند که سه تای نخست تقریباً همان‌هایی است که در کتاب نیز آمده و من در نوشته حاضر بررسی‌شان کرده‌ام. اما بنابر چهارمین شیوه، امر عقلانی به لحاظ ماهیت و ساخت امری است اجتماعی، نه آنکه امر اجتماعی واسطه‌ای برای پر کردن نقص‌های امر عقلانی باشد (ibid: 81). بوغوسیان این تلقی را «احتمالاً مؤثرترین رأی درباره رابطه امر عقلانی و امر اجتماعی نزد برساخته‌انگاران» می‌شمارد و مجدداً آن را به بارنز و بلور نسبت می‌دهد^{۳۱} (ibid: 81-2). اما او چنین دیدگاهی را ناممکن و منجر به ناسازگاری می‌داند؛ زیرا اگر قرار باشد که همه دلایل به چشم‌اندازها و زمینه‌ها وابسته باشند، آنگاه فرد مدعی چنین دیدگاهی دچار ناسازگاری می‌شود. زیرا او برخلاف آنچه نظریه‌اش می‌گوید، پذیرفته که دیدگاهش نه صرفاً در زمینه و چشم‌انداز خودش، بلکه برای همه موجه است. اگر غیر از این می‌بود، استدلال آوردن وی برای دیگران و توصیه کردنشان به پذیرش این موضع نسبی‌انگارانه بی‌وجه و بی‌معنا می‌بود (ibid: 82).

اما استدلال بوغوسیان نادرست است. توضیح من در انتهای بخش ۴، دربارهٔ اینکه برنامهٔ قوی نقش دلایل معرفتی را چگونه تلقی می‌کند، این نکته را روشن می‌کند: لازمهٔ وابسته به منظر دانستن دلایل این نیست که فرد نتواند برای دیگران استدلال کند؛ بلکه او را ملزم به پذیرش این می‌کند که استدلال‌هایش، نه برای همه، بلکه تنها برای کسانی درست و قانع‌کننده به شمار می‌رود که در جامعه‌ای با ویژگی‌هایی کمابیش مشابه زندگی می‌کنند. از سوی دیگر، لازمهٔ وابسته به زمینهٔ اجتماعی بودن دلایل این نیست که هر گونه تفاوتی در وضعیت‌ها یا منافع اجتماعی مقبولیت دلایل را زیر سؤال ببرد. چه بسا دو جامعه به رغم اختلاف در برخی ابعاد، وجوه مشترکی هم داشته باشند و همین وجوه مشترک دیدگاه‌های افراد را درباب روابط توجیهی (مثلاً معیارهای بهترین تبیین) به نحو یکسانی شکل دهد.^{۳۲} حتی پذیرش مقبولیت کلی و همگانی یک گزاره یا دلیل نیز منافاتی با وابسته دانستن آن به تعلقات اجتماعی ندارد؛ زیرا ممکن است عوامل اجتماعی‌ای که در همهٔ فرهنگ‌ها مشترک است در شکل‌دهی به آن مؤثر باشد. بلور بارها بر این نکته تأکید کرده است (مثلاً Bloor, 2007: 267).

۷. نتیجه

هیچ یک از استدلال‌هایی که بوغوسیان در رد برساخته‌انگاری تبیین عقلانی باور، چه نسخهٔ قوی آن و چه نسخهٔ ضعیف آن، آورده است برساخته‌انگاری مورد دفاع برنامهٔ قوی را رد نمی‌کند. استدلال‌های وی گاه موضعی غیر از آنچه برنامهٔ قوی بدان متعهد بوده نقد کرده است؛ مانند انتقادهایش به برساخته‌انگاری قوی ناشی از اصل تقارن و برساخته‌انگاری ضعیف برآمده از آموزهٔ دوئیم. گاه نیز به رغم تشخیص درست موضع برنامه، استدلال ناموفقی در رد آن اقامه کرده است؛ این وضع در مورد ناسازگاری دفاع از اجتماعی بودن دلایل معرفتی دیده می‌شود. گاه نیز هم موضع مورد نقد وی به برنامهٔ قوی بی‌ارتباط است و هم استدلال‌هایش ناموفق؛ انتقادهای وی به برساخته‌انگاری ضعیف برآمده از قیاس‌ناپذیری چنین وضعی دارد.

برنامهٔ قوی به هیچ یک از دو نسخهٔ قوی یا ضعیف برساخته‌انگاری تبیین عقلانی متعهد نیست. این برنامه شکل مؤثرتری از برساخته‌انگاری را می‌پذیرد که از نقدهای بوغوسیان بی‌گزند مانده است. این شکل از برساخته‌انگاری عوامل اجتماعی را مقوم و شکل‌دهندهٔ دلایل معرفتی می‌داند و نه جایگزین آن؛ به تعبیری استعاری، زمینهٔ اجتماعی

را در طول دلایل معرفتی می‌داند و نه در عرض آن و به منزله جبران نقص آن. نقد این تلقی چگونه ممکن است؟ اگر بتوان نشان داد که وابستگی دلایل معرفتی به زمینه اجتماعی منطقی‌مستلزم نسبی‌انگاری معرفت است، هر دلیلی در رد نسبی‌انگاری معرفت استدلالی علیه این شکل از برساختگی اجتماعی نیز خواهد بود. اما اینکه آیا چنین استلزامی برقرار است و آیا دلایل به سود نسبی‌انگاری معرفت سنگین‌تر است یا به زیان آن، بررسی‌ای دیگر می‌طلبد.

سپاس‌گزاری

نویسنده از داور ناشناس مجله بابت پیشنهاد نکاتی که به بهبود مقاله انجامیده است، قدردانی می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

۱. از این مقاله، ترجمه‌ای فارسی هست (Boghossian, 1395a) که من به آن ارجاع می‌دهم؛ اما پایبند معادل‌های ذکر شده در آن نیستم.

2. social constructivism

۳ به استثنای یک مورد که ترجمه نادرست است، به ترجمه فارسی کتاب (Boghossian, 1395b) ارجاع می‌دهم؛ بدون تعهد به معادل‌های ذکر شده در آن. اعدادی که به تنهایی در پرانتز آمده‌اند به همین منبع برمی‌گردند.

۴. explanation

۵. epistemic reasons

۶. Strong Programme

۷. David Bloor

۸. بلور و دیگر همکارانش در مرکز مطالعات علم دانشگاه ادینبرا، به ویژه بری بارنز (Barry Barnes)، رویکردی به علم پایه‌گذاری کردند که مدعی است جامعه‌شناسی با آشکار کردن عوامل اجتماعی موجود در معرفت علمی، می‌تواند محتوای علم - یعنی نحوه شکل‌گیری نظریه‌های علمی و علل مقبولیت یا رد آن‌ها - را توضیح دهد (Bloor, 199: 2). این رویکرد توسط دیگر کسانی که خود را «جامعه‌شناسان معرفت علمی» می‌خوانند پی‌گیری شده و توسعه یافته است.

۹. به ویژه وقتی با قید «معرفتی» همراه باشد باید از دلایل عملی (pragmatic reasons) متمایز شود (see: 32)

۱۰. این قید برای استثنا کردن برنامه قوی و برخی دیگر از گرایش‌های جدید است که ادعا می‌کنند مرز مشخصی میان علت‌ها و دلایل نمی‌توان نهاد. برای توضیح موضع برنامه قوی، ر.ک. بخش‌های ۴ و ۵.

۱۱. the principle of symmetry

۱۲. epistemic symmetry

۱۳. rational symmetry

۱۴. pragmatic symmetry

۱۵. entail

۱۶. dictate of reason

۱۷. incommensurability

۱۸. در ترجمه فارسی، عبارت موجهه به جای انتساب به برساخته‌انگاری، به کوهن نسبت داده شده که البته نادرست است: «مشکل بتوان دریافت ایده‌ای تجربی مانند ایده کون (که بر اساس آن، شواهد ما برای باورهایمان ضرورتاً به پای باورهایمان نمی‌رسد) ...» (161).

۱۹. البته این دو مفهوم از هم متمایزند؛ اما چون یکی سازنده دیگری است، حضور یکی مستلزم نفی دیگری نیست.

۲۰. به معنای داشتن دلیل معرفتی.

۲۱. constitute

۲۲. require

۲۳. چنین انتقادی مانند آن است که حامیان دوگانه‌انگاری جوهری چون دلایلی در رد یگانه‌انگاری دارند حامیان موضع رقیب را به انکار وجود نفس متهم کنند؛ در حالی که یگانه‌انگاران لزوماً نفس را انکار نمی‌کنند، بلکه آن را برساخته بدن می‌دانند.

24. norm-circularity

۲۵. برنامه قوی هم نسخه‌ای از این استدلال عرضه کرده است؛ ر.ک. Barnes & Bloor, 1982: 41-6.

26. blind entitlement

۲۷. evidential relations

۲۸. empirically equivalent

۲۹. برخی پژوهش‌های جدید نشان می‌دهد دوئم نیز که برای غلبه بر این معضل به شم خوب دانشمند متوسل می‌شده، آن را معیاری اجتماعی تلقی می‌کرده است (ر.ک. Ivanova & Paternotte 2013: 1127).

۳۰. باید اشاره کنم که لاودن ضمن انتقاداتش، چنین جوابی را پیش‌بینی کرده و مقبولیت موضع بلور را وابسته به عرضه مدلی جامعه‌شناختی از دلایل دانسته است (Laudan, 1981: 192).

۳۱. قابل توجه است که بوغو سیان در این نوشته قدیمی‌تر، تفسیر درست‌تری از برنامه قوی داشته است.

۳۲. جالب اینجاست که خود بوغوسیان در فصل ۶ کتاب، پاسخی مشابه را در نقد استدلالی که «ردیة سستی نسبی‌انگاری معرفت» می‌خواند آورده و تصدیق کرده است (cf. 115-6).

References

- Barnes, B & Bloor D. (1982). "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge". In *Rationality and Relativism*. Edited by M. Hollis and S. Lukes. Cambridge, MA: MIT Press.
- Barnes, B., Bloor, D. & Henry J. (1996). *Scientific Knowledge: A Sociological Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bloor, D. (1981). "The Strengths of the Strong Programme". *Philosophy of the Social Sciences* 11. 199-213.
- Bloor, D. (1984). "The Sociology of Reasons: Or Why Epistemic Factors are Really Social Factors". In *Scientific Rationality: The Sociological Turn* 25. 295-324.
- Bloor, D. (1991). *Knowledge and Social Imagery*. 2th ed. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bloor, D. (1997). *Wittgenstein, Rules and Institutions*. London: Routledge.
- Bloor, D. (2004). "Sociology of Scientific Knowledge". In Ilkka Niiniluoto, Matti Sintonen & Jan Wolenski (eds.). *Handbook of Epistemology*. Kluwer. 919-962.
- Bloor, D. (2007). "EPISTEMIC GRACE: Antirelativism as Theology in Disguise". *Common Knowledge* 13(2-3). 250-80
- Bloor, D. (2011). *The Enigma of the Airfoil: Rival Theories in Aerodynamics, 1909-1930*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Boghossian, P. (1395a). "What is social construction?" (Zoheir Bagheri Noaparast, Trans.), in *Nesbigeraei: Majmooe Maqalat*. 1: 65-86.
- Boghossian, P. (1395b). *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. (Yaser Mirdamadi, Trans.), Tehran: Kargadan.
- Boghossian, P. (2001). "What is social construction?" *Times Literary Supplement*, 6-8.
- Boghossian, P. (2006). *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. Oxford University Press.
- Ivanova, Milena & Paternotte, Cedric (2013). "Theory Choice, Good Sense and Social Consensus". *Erkenntnis* 78 (5): 1109-1132
- Kuhn, T. (1389), *The Structure of Scientific Revolutions*, (Saeid Ziba Kalam, Trans.), Tehran: SAMT.
- Kuhn, T. (1392), *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, (Ali Ardestani, Trans.), Tehran: Rokhdad-e-no
- Laudan, L. (1981). "The Pseudo-Science of Science". *Philosophy of the Social Sciences* 11. 173-198.
- Newton-Smith, W.H. (1981). *The Rationality of Science*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Quine, W. V. O. (1975). "Empirically Equivalent Systems of the World", *Erkenntnis*, 9: 313-28.
- Quine, W. V. O. (1992). *Pursuit of Truth*, Cambridge, MA: Harvard University Press (revised edition).